

UDK 808.62-087(436)
808.62-06
Pregledni članak
Primljen 10. III. 1998.
Prihvaćen za tisak 6. IV. 1998.

Nikola Benčić
Waldhofweg 6
A-7000 Eisenstadt/Željezno

GRADA I NEDOSTACI GRADIŠĆANSKOHRVATSKOGA RJEČNIKA

Prikazuju se lutanja u standardizaciji književnoga jezika gradišćanskih Hrvata od preuzimanja hrvatskoga književnoga jezika do konačnoga prihvaćanja gramatičke i leksičke norme na čakavskoj dijalekatnoj osnovi.

1.1. Iako nisu svi poznavatelji jezične situacije i povijesnoga jezičnoga razvoja gradišćanskohrvatskoga rječnika uvjereni u svrhovitost posebnoga rječnika za tu granu hrvatskoga jezičnoga stabla – velik broj ljudi u matičnom narodu i u redovima manjine ima ipak dojam da je to bila prijeka potreba u povijesnoj situaciji u kojoj se manjina našla poslije Drugoga svjetskoga rata.

Kako je moglo doći do takve jezične konstelacije?

Ako si predočimo jezičnu situaciju gradišćanskohrvatske narodne skupine – koja je raskoljena 1919. na tri jedinice po državama kojima je dodijeljena, naime na austrijsku, mađarsku i moravsko-slovačku – onda moramo gledati austrijski dio narodne grupe kao udarnu kada je u pitanju jezik, koja međutim od 20-ih godina više nije imala dovoljno probojne kreativne snage povući sa sobom i ostale dijelove narodne grupe. Samoju austrijskoju grani – koja je ipak davala narodnu većinu – nije bilo jasno zbog čega su nastale žestoke trzavice koje imaju svoje korijene u nedovoljnom poznavanju jezičnih problema uopće, a s druge strane u pojačanom pritisku svakidašnjice za jezičnim rješenjima, koja su mogla biti samo naknadna, s velikim zakašnjenjima.

1.2. Zapadnougarski se Hrvati sredinom 19. stoljeća nisu uključili u jezičnu diskusiju iliraca i kasnijih jezičnih obnovitelja. Tek od 60-ih godina prošloga stoljeća pokušavaju početnim koracima grabiti u žbice nazadajućega ili stagnirajućega jezičnog procesa¹. Zemljopisna udaljenost od matične zemlje,

¹ Fabian Hauszer sa svojim *Kroatisch-deutsches Wörterbuch für Schullehrer. Mit besonderer Rücksicht auf den Dialekt der Kroaten in der Raaber Diözese bearbeitet*, Wien 1858;

ali i mađarofilizam priličnoga broja gradišćanskohrvatske inteligencije, kao i vlastita jezična neupućenost u jezična pitanja, postavili su nesvladive zapreke za jezična rješenja po uzoru na matični narod.

1.3. Još je u međuratnom vremenu postavljen cilj k brzomu približavanju jezičnim rješenjima na osnovi hrvatskoga književnoga jezika². U prvom se redu masovno počeo primjenjivati princip obogaćivanja jezičnoga blaga iz književnoga jezika za sve veće životne potrebe. Praktično se taj princip primjenjivao tako da se uz preuzetu riječ stavila u zagradi adekvatna njemačka ili mađarska riječ.

Takvom se primjenom počelo već u osnovnoškolskim knjigama u posljednjim desetljećima prošloga stoljeća, ali sada je to prihvaćeno kao prvi korak u metodi praktičnoga rješavanja.

Nadalje se uočavala skora mogućnost potpunoga prilagođivanja i u gramatičkim pitanjima, što bi značilo da će se zamijeniti stara čakavska osnovica štokavskom hrvatskoga književnoga jezika.

Iz oskudne literature o svojedobnim jezičnim pitanjima mogli bismo dobiti dojam da je narod šuteći prihvatio takve namjere. No već sukob čuvenoga pjesnika Mate Meršića Miloradića s prijateljem Martinom Meršićem st.³ oko jezika upozorava nas na opreznost, isto tako i odstranjenje nastavnika Ivana Jagšića 1937. s preparandije u Matrštofu, gdje je novoj učiteljskoj generaciji pokušavao posredovati znanje o književnom jeziku i hrvatskoj kulturi.

Drugi je svjetski rat prekinuo svaku težnju za rješavanje jezičnoga pitanja i odgurnuo to pitanje na nedogledno vrijeme.

1.4. Poslije rata 1948. i 1949. napravljen je sljedeći korak u približavanju pa je na inicijativu Karla Preča i Ferija Sučića uveden fonološki pravopis. Istodobno su se počele izgrađivati kulturne veze između Republike Hrvatske i gradišćanskih Hrvata na poluslužbenoj osnovi. To je značilo da je Matica iseljenika u Hrvatskoj u suradnji s Hrvatskim kulturnim društvom u Gradišću organizirala jezične tečajeve i posebne kulturne programe za učitelje, omladinu i školovane slojeve na kojima je zagrebački jezikoslovac i nastavnik Pedagoške akademije Ivan Brabec imao snažan utjecaj na stajališta o književnom jeziku i na njegov razvoj u Gradišću. Posljedice su bile vidljive u školskim krugovima i među sveučilišnom omladinom. Naime, počeo se po-

---

kao i Gašpar Glavanić s člankom Zabavno-poucsni Razgovor o hervackom pravopisu, u knj. *Kerstjanszko-Katolicsanszki Kalendar na leto 1865*, 69–77.

² Ignac Horvat, *Jezikoslovne crtice*, *Hrvatske novine* 1940. od 24. veljače, dvanaest tekstova u nastavcima; *Jezični kut u Našem tjedniku* 1947. godine, više nastavaka. Martin Meršić st., *Se s ponovljenjem našega jezika preveć pašćimo?*, *Hrvatske novine* 1937, br. 51. i 52.

³ Miloradić se svojom žarkom rječitošću zalagao za što brže prihvaćanje književnoga jezika, dok je Martin Meršić st. bio pristaša samostalnoga gradišćanskohrvatskoga razvoja.

stavljati sve jači zahtjev praktičnoga približavanja do potpunoga izjednačenja pismene jezične norme između gradišćanskih Hrvata i književnoga jezika. Školstvo s omladinom bez većega otpora odredi, s malim trzavicama, smjer jezičnoga razvoja sve do osamdesetih godina⁴.

1.5. U tom se procesu školovanih intelektualaca potpuno zaboravilo paziti na mišljenje naroda. Već su događaji za vrijeme nacionalsocijalizma prodrmali osnove hrvatskoga jezika u Gradišću. Poslijeratna je politička propaganda zajedno s osobnim doživljajima produbljavala jaz između stvarnosti i razumne jezične potrebe. Nisu se ni dovoljno slušale kritičke primjedbe. A u međuvremenu se jezično otuđivanje toliko proširilo, u prvom redu u redovima omladine, da se visoka stopa asimilacije očitovala nastojanjem približavanja s banalnom konkluzijom »to nij' naše!«. To nije potpuno razumna argumentacija, ali odgovara političko-društvenim nastojanjima onoga vremena. I čim je nadzornik Konrad Meršić otišao u mirovinu (1972), promijenila su se u potpunome školska jezična načela, a i u krugu se sveučilišne omladine u Hrvatskom akademskom klubu u Beču časopisom *Novi glas* od 1969. načelna jezična linija okreće prema odlučnom zaključku i forsiranju samostalne gradišćanskohrvatske čakavske jezične linije, a to u svakom slučaju znači obogaćivanje leksičkog blaga i jačanje gramatičke osnove⁵.

I u tom se smjeru počelo djelovati, a u međuvremenu su izišla dva sveska rječnika i mala priručna školska gramatika. No, i jedno i drugo djelo samo je privremeno i kratkoročno rješenje s gorućim zahtjevima da se dopune i novo obrade. Danas su sve više uočljivi nedostaci tih djela.

2.1. Dok je suradnja austrijske radne zajednice s Hrvatskom preko Instituta za jezik bila uzorna, unutar austrijske nastale su trzavice u prvom redu zbog koncepcije rječnika. Već u prvim dogovorima, koji su obavljani u Zemaljskom arhivu u Željeznu, pokazala se težnja predstojnika austrijske delegacije, sveučilišnoga profesora Josipa Hamma, za gradišćanske suradnike neprihvatljivom. Gradišćanskohrvatski dio radne zajednice je u prvom redu mislio na trojezični (gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-njemački) praktični priručnik za svakidašnju upotrebu po uzoru na Hurm–Jakićev rječnik, a takva su mišljenja bila i gradišćanskohrvatska društva te zastupnici gradišćanske Zemaljske vlade koju su osobno zastupali članovi Zemaljskoga arhiva. J.

⁴ Školski časopis *Mladost* (1953–1962) za školsku omladinu pokušavao se redigirati u hrvatskom standardnom jeziku, isto tako i sveučilištarski omladinski časopis *Glas* (1957–1963). Konrad Meršić svoju je školsku gramatiku *Naš jezik* 1960. u suradnji s prof. Ivanom Brabecom u potpunome prilagodio novoštokavskoj normi.

⁵ 1982. u zajedničkoj redakciji Ureda gradišćanske Zemaljske vlade i Komisije za kulturne veze s inozemstvom Republike Hrvatske u Željeznu izišao je 1. svezak *Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch*, a 1991. u Zagrebu 2. svezak *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*. Mirko Berlaković izdao je pak 1995. za školu priručnik *Hrvatska gramatika*. U njoj je paralelno i gramatika književnoga jezika.

Hamm mislio je ponajprije na dijalektološku obradu građe, a od te je linije odstupao samo prividno da zajedničko obrađivanje ne bi zastajalo, kao što nam to dokazuju još posljednje rasprave u završnoj redakciji i izdanje *Wortschatz des Burgenländischkroatischen* Elisabethe Palkovits s predgovorom Josipa Hamma. U njemu potpuno priznaje zasluge rječnika, ali u drugu ruku ga kritizira kao da se htjelo previše, a dobilo se premalo, a *Wortschatz* kao da daje uvid u dijalektalne primjene, uvrštene tuđice i ne čisti, prema tomu ne krivotvori živi jezik, bilježi akcente, glagolski vid i ne odstupa od hrvatskoga jezika 19. stoljeća – dakle ostvaruje dijalektološka, a ne normativna načela u jeziku.

2.2. O građi gradišćanskohrvatskoga rječnika u više su navrata pisali Božidar Finka i Antun Šojat⁶ i sam Josip Hamm u gore navedenu djelu, kao što piše i u Predgovoru prvoga dijela rječnika. Svakako ta građa uzima u obzir standardnu pismenu jezičnu građu u prošlih 150 godina, koju je obradila zagrebačka redakcija pod vodstvom Instituta za jezik u Zagrebu⁷, ali isto tako i današnju usmenu građu u obradi Austrijske komisije. Za prikupljanje usmene građe prema ruskom *Voprosnik obščeslavjanskogo lingvističeskogo atlasa* (Moskva 1965) napravili su se za gradišćanskohrvatske prilike prilagođeni upitnici⁸ po kojima se u trideset sela ispitivalo postojeće govorno jezično blago. Danas je svakako na mjestu primjedba da su ti upitnici restriktivni, kao da spašavaju jezično blago koje postupno nestaje.

2.3. Tumačenje takva postupka vrlo je očigledno. Za građu su se uzimali samo stvarno potvrđeni oblici, što znači da nisu dosljedno obrađene sve gramatičke vrste i norme u rječniku. Čega u usmenoj ili pismenoj građi nije bilo, to se jednostavno preskočilo. Prevelika je bila bojazan i strogo suzdržavanje da se ne dade jezični podatak koji nije bio potvrđen u svakodnevnom govoru.

S druge je strane restriktivnost u tome što se za najnovije životne potrebe nisu mogle u dovoljnoj brzini i kreativnošću stvarati nove riječi, zbog čega su

---

⁶ Božidar Finka, Gradišćanskohrvatski književni jezik: problemi i rješenja, *Rasprave Instituta za jezik* 3, 1977, 37–41; Gradišćanskohrvatska jezična kodifikacija u Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatskom rječniku, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb 1983, 109–119; Gradišćanskohrvatski književnojezični izraz i njegova dijalekatska osnovica, *Studia Slavica Hungarica* 36, 1–4, 1996, 97–103; Antun Šojat, O gradišćanskim Hrvatima i njihovu jeziku, *UNESCO Glasnik* 36, Paris–Zagreb 1983, 35–37; Baština i suvremene potrebe gradišćanskohrvatskoga književnog jezika, *Gradišćanski Hrvati 1533–1983*, Zagreb 1983, 49–58.

⁷ Popis književnih radova iz kojih se crpila građa dan je u *Deutsch-burgenländisch-kroatisch-kroatisches Wörterbuch*, Eisenstadt–Zagreb 1982, 10.

⁸ Haushalt und Ernährung; Zahlen; Religiöses Leben; Bauwesen; Volkstechnik; Bekleidung; Brauchtum Die Landschaft; Berufe/Gemeinschaft; Das Wetter; Bauernwirtschaft; Eigenschaften der Person; Das Verkehrswesen; Die Hygiene; Die Verwandtschaft; Der Mensch; Die Pflanzenwelt; Die Tierzucht; Das Tierreich.

se iz drugih jezika preuzimali doslovni leksemi koji nikako nisu bili u suglasnosti s hrvatskim jezikom. Rječničko blago prošlih stoljeća (narodni život vezan uz agrarnu strukturu, vrlo izrazit crkveno-vjerski život gradišćanskih Hrvata) došlo je pod nemilosrdan pritisak novijega životnoga oblika. Veliki se broj seljačkih nadničara pretočio u radničku masu bez ikakve stručne ili više naobrazbe, a uza sve to u tuđoj jezičnoj sredini nije se moglo očekivati razumijevanje za obranu hrvatskoga jezika i narodne kulture. To je pitanje postalo tragičnim problemom s nesagledivim posljedicama u kojemu je procesu ideološka borba suzbijanjem austromarksizma sa strane narodnih i kulturnih krugova odigrala snažnu ulogu. Ponekad dobivamo dojam da se ne radi o jeziku, nego o klasnoj borbi. Odjek predbacivanja »*to nije naše*« bio je velik i tek se promjenom društvenih strujanja osamdestih godina oduzela oštrica prijetećoj opasnosti jezičnoga raskola.

3.1. Uz već navedene nedostatke, jedan od najvećih bio je u tome što rječnik nije uopće bilježio društveno-političke, upravne, pravne i tehničke riječi. No odmah poslije tiska drugoga sveska gradišćanskohrvatskoga rječnika 1991. pristupilo se u organizaciji Rudolfa Tomšića, koji je u ono vrijeme bio pročelnik gradišćanskohrvatskoga manjinskoga ureda pri Zemaljskoj vladi u Željeznu, uklanjanju toga nedostatka i krajem 1996. rječnik je u dva dijela, pod naslovom *Deutsch-Burgenländischkroatisches Wörterbuch der Rechts-, Verwaltungs- und Wirtschaftssprache* te *Gradišćanskohrvatski-nimški rječnik pravno-ga, upravno-ga i gospodarstvenoga jezika* bio gotov i rukopis je predan mjerodavnom austrijskom saveznom tijelu kancelarstva u Beču. Objelodanjenje se čak do danas odugovlači.

3.2. Za obrađivanje, zapravo dopunjavanje i rješavanje jezičnih nedostataka pri Znanstvenomu je institutu Gradišćanskih Hrvatov u Željeznu osnovana jezična komisija, koja na redovitim sastancima pokušava ublaživati najhitnija jezična pitanja⁹.

3.3. Hoće li se u skoroj budućnosti moći bilježiti normiran akcenatski i kvantitetni sustav uočenih različitih prakticiranih naglasaka i kvantiteta po selima, o tome se u ovom trenutku ne može ni misliti. Ostali, hitniji neriješeni jezični problemi potiskuju takvu konstelaciju problematiziranja. Svaka-ko je u planu izrada gramatike.

4.1. Potpuno je jasno da je gradišćanskohrvatski rječnik u dva sveska 1982. i 1991. bio uza sve nedostatke velik uspjeh (gradišćansko)hrvatske leksikografije koji se ne bi mogao zamisliti bez stručne, logističke i materijalne potpore matične zemlje Hrvatske. Danas, nakon višegodišnje praktične primjene rječnika znamo koliko ima nedostataka i da bi novoredigirano, popravljeno izdanje bilo hitna potreba kako bismo barem donekle zadovoljili

---

⁹ Dosad obrađena grada objelodanjena je pod naslovom *Gradišćanskohrvatski dopunski rječnik, Kalendar Gradišće 1998*, 253–263.

potrebe novoga, na sve strane otvorenoga pluralističkoga društva. Nažalost nam se životni vrtuljak kreće brže od stvarnih mogućnosti našega jezičnoga rada, pa smo tako stalno u zakašnjenju, što nam također ugrožava kontinuirani jezični razvoj.

The material and shortages of the Burgenland Croatian dictionary

Summary

The article deals with problems in the standardization of the Croatian language in Burgenland, in connection with contacts with Croatian standard in Croatia. The Burgenland Čakavian basis of standard Burgenland Croatian is accepted.

Ključne riječi: gradišćanskohrvatski rječnik, Gradišće

Key words: Burgenland Croatian dictionary, Burgenland